

Tarnay László

A filmtudomány interdiszciplináris jövőjéről

Szerző

Tarnay László a Pécsi Tudományegyetem Filmtudományi Tanszékének vezetője, habilitált egyetemi docens. Kutatási területei: filmesztétika, fenomenológia és kognitív tudományok. Könyvei: (Pólya Tamással közösen) *Specificity recognition and social cognition* (Peter Lang, 2004), *Az esztétikai tapasztalat alapjai és formái* (Pécs, 2011), *Games, dialogues and riddles* (Saarbrücken, 2016). Emmanuel Lévinas francia filozófus két könyvének fordítója. Filmelméleti írásai angol és magyar nyelven hazai (*Apertúra*, *Filozófiai Szemle*, *Literatura*, *Metropolis*) és nemzetközi folyóiratokban (*Degrés*, *Journal of Cinema Studies*) és szerkesztett kötetekben jelentek meg.

<https://doi.org/10.31176/apertura.2018.14.1.4>

Tarnay László

A filmtudomány interdiszciplináris jövőjéről

Tisztelt Apertúra Szerkesztőség!

Személy szerint nagyra értékelem azt a pragmatikus és aktuálpolitikai gondolkodást, amely a kérdésekben és a kérdőív összeállításának szándékában megjelenik. Ugyanakkor sok okból nehéz a kérdésekre kimerítően válaszolni. Az egyik ok, hogy jelenleg – ha csak a saját köreimben kutakodom – nagy a félelem a vélemény-nyilvánítással szemben. Sokan most törlik az összes Facebook-bejegyzésüket, és mi tagadás, mi is félünk, hogy mi lesz velünk egy olyan világban, amelyben a hallgatók létszáma drasztikusan csökken, s a politikai vezetés egyértelmű célja a gondolkodó emberek visszaszorítása, vagy, ami még jobb, külföldre „száműzése”. Ebben az atmoszférában nehéz őszintének lenni.

Kétségtelen, hogy minden politikai törekvés az alapkutatások visszaszorítására irányul, de azt sem mondanám, hogy az alkalmazott tudományok előnyt élveznek – attól függ, hogy ezek a tudományok milyen területen mozognak. Úgy látom, hogy évtizedes hagyomány két terület, a mozgókép és az informatika elhanyagolása. Ha lehet, a közoktatásból is száműzni kell őket. A legkézenfekvőbb válasz az, hogy ma már körülbelül két éves kortól tableten nő fel a gyermek, minek azt tanítani, amit már úgyis elsajátított. A másik érv természetesen a bebetonozott struktúrákkal kapcsolatos, tudniillik, hogy vannak a lényeges és kevésbé lényeges tárgyak. Míg korábban az irodalom és történelem egyaránt fontos tárgyak voltak, addig a bölcsészet valószínűleg a történelemre fog redukálódni. Ezt szépen magyarázza Fukuyama legfrissebb könyve,^[1] amely az identitáspolitika térhódításáról szól, azaz arról, hogy a csoporthoz tartozásnál nincs fontosabb – hozzátenném humántudományi – kérdés. Igen, a kultúra egyenlő a csoportidentitással. Ezt olyan kiváló elmék is megerősítették, mint Csányi Vilmos etológus, aki szerint az, aki képtelen az erősebb csoporthoz tartozni, vagy megőrül, vagy öngyilkos lesz.

A presztízs tehát a történelemtudományok kezében van vagy lesz. Mindeközben az is tény, hogy a 15-30 éves korosztályt a virtuális világon kívül vajmi kevés dolog érdekli, nem motiválhatók az „életszerű” dolgokra, apatikusak, miközben rendkívül aktívak egy „másik” világban. A kérdés tehát az, tud-e az oktatás kezdeni valamit a 30 alatti és a 30 fölötti generációk közti mérhetetlen szakadékkal. Úgy vélem, nem fog akarni, tudni, mert a politikai érdek másutt van: örül annak, hogy kivonult a társadalomból a fiatalság (jelentős része), s nem fogja megpróbálni őket az interneten keresztül becsatlakoztatni. Erre az új NAT [Nemzeti alaptanterv] sem fog semmiféle próbálkozást tenni.

Meglehet, hogy mindezzel a szellem kikerül a szellemtudományokból, bár szerintem ez egy

értelmezése az eredeti gondolatnak. A gyakorlat mindig fölényben volt, hiszen az emberi egzisztencia közvetlenül ez utóbbtól függ, nem az absztrakt gondolatoktól.

Roppant nehéz a filmtudomány helyét megjósolni. Nagyon ellentétes irányok vannak. Az egyik, hogy a világ a gyors, rövid, egyszerű jelentésű mozgóképek felé mozdul, amelyek már a klasszikus elbeszélést sem tudják megvalósítani, pont azért, mert gyorsak és rövidek. A vizuális környezet is ezt látszik erősíteni. Persze mindig van és lesz egy vékony réteg, akik számára az elmélyülés valós alternatíva, de nem hiszem, hogy ez a közoktatást befolyásolni tudja.

A filmtudomány interdiszciplináris helye véleményem szerint tovább „olvad”. A kognitív tudományok, s maga a vizuális fordulat, a test, az anyag képi diagnosztikája elveszi a levegőt az ún. önálló humántudományos magyarázatok elől. Például a hermeneutika azért sem tud meghatározó lenni, mert a kulturális intertextusok eltűnnek a történelem süllyesztőjében, a világ egy jelcentrikus életforma felé halad, amelyben a múlt és a jövő „felesleges” utalásai nem csak értelmezhetetlenek, hanem nem is léteznek a felhasználók, nézők, emberek számára. A Gutenberg-galaxisnak régen vége, elsősorban ez öli meg a bölcsészetet, de a természettudományok és azon belül az embertudományok ugrásszerű fejlődése is természetesen komoly tényező a bölcsészet halálában. Amennyiben a mozgókép a hálózati kommunikáció része lesz – jelenleg ez a legvalószínűbb –, nagyon komoly feltételek fognak rá vonatkozni, például az azonnali érthetőség, a direktség, a figyelem maximális koncentrációja stb. Ezek a tényezők messze nem humántudományos kérdések, sokkal inkább az evolúciós biológia és a kognitív pszichológia eszköztárával magyarázhatók.

A művész- vagy szerzői film és a tömegfilm közötti különbségek már évek óta erodálódnak. Vélhetően nem is korszerű így feltenni ezt a kérdést. Ma a legtöbb vezető filmteoretikus tagadja a kettő különbségét. De ha még találnánk is olyan teoretikust, aki hisz ebben, mint például jómagam, a filmtörténészek egyre nagyobb erővel hangoztatják, hogy a tömegfilm és a szerzői film között szinte lehetetlen manapság különbséget tenni. Hangsúlyozom, ezt történeti, s nem elvi okokból mondják. De az érveik annyira erősek, hogy a teoretikusok is visszavonni látszanak a különbség tételezését.

A filmtudomány előtt két lehetőség áll. Az egyik a kortárs „filológia”, a filmtörténet és -archívum ápolása és művelése. A másik az újmédiaok nézői hatásmechanizmusainak vizsgálata, s a felmerülő következtetések levonása. Ebbe beletartozik a mozgókép mérhetetlen politikai és társadalmi manipulációjának leírása. Végső soron a szórakozás mint társadalmi funkció már a XVIII. századi regény alakulásában is sorsdöntő szerepet játszott. A szórakozás strukturális leírásaira nagyon nagy szükség lenne. Példaként említsük meg Baudrillard *Amerika*-könyvét, amely minden rövidlátósága ellenére megkísérel magyarázatot adni az amerikai emberpreferenciáira. Ma már ezt a kognitívizmus vélhetően pontosabban tudná megtenni. De tény és való, hogy a bölcsészet ezt nagyon nem nézi jó szemmel, hiszen minden ilyen magyarázat elvennilátszik azt a szabadságot, amely valamikor a bölcsészettudományokat életre hívta. Gondoljunk csak a sorsdöntő választásra, amellyel Dilthey annak idején az élettudományokat elkülönítette.

A fentiekből is következik, hogy tökéletesen egyetértek az alábbi megfogalmazással: „Bár a NAT-tervezet a kiemelt kommunikációs kompetenciák között tartja számon a mozgóképi és a médiatartalmak készítését és értelmezését, valamint a digitális kompetenciát, a mozgóképkultúra és médiaismeret mint önálló kötelező tantárgy nem szerepel benne. Amennyiben a NAT ezen kompetenciákat pusztá eszközöknek tekinti a hatékony kommunikáció fejlesztésében, s azok esztétikai, történeti, intézményi vonatkozásait zárójelezi, fennáll annak a veszélye, hogy a tanulók pusztá alkalmazói lesznek a technika legújabb eredményeinek.” Éppen ezért semmilyen lehetőségét nem látom annak, hogy ez társadalmi-politikai szinten megváltozna. Ti. az emberi piac felől valóban egy olyan igény fogalmazódik meg, amit már Flusser is kifejtett sok évvel ezelőtt, hogy a digitális képnek felhasználói vannak, akik szigorúan felhasználóbarát alkalmazásokat keresnek. De vajon mi más jelentése lenne e kifejezésnek, mint hogy önállóan, nagyon gyorsan elsajátítható? Tehát oktatásra nem szorul.

Végül, de nem utolsósorban szeretném felhívni a szerkesztők figyelmét négy dologra:

1. A jelen és jövő módszertana a hálózat kutatás, amely nem csak a világháló, hanem mindenféle háló, így a sejt- és szövetpopuláció modellezését és diagnosztikáját soha nem látott egyedi szinten képes megvalósítani. Ahogy Barabási fogalmaz, jönnek a hálózatpirulák, amelyek egyénre szabott fehérjeszintéziseket tudnak irányítani. Úgy tűnik, a hálózat kutatás olyan paradigmává válik, mint korábban a szemiotika és a strukturalizmus volt. De meglehet, hogy ezt sokkal magasabb tudományos szinten fogja beteljesíteni.
2. A hálózat fogalmából több minden következik a humántudományokra nézve. Például az, amit a válaszom elején megfogalmaztam, az erősebb – s itt az erősebb az érthetőbb, világosabb, relevánsabb – mindent visz. A hálózat nem ismeri az idegen, a másik, a derridai differencia fogalmát. Ahogy nem éri meg egy egyénieskedő külön lúzerhez kapcsolódni egy hálózaton, vélhetően a mozgókép felhasználóbarát alkalmazásai is ehhez a feltételhez fognak igazodni. A hálózat a humán területen ugyanis a többség győzelmét erősíti. Ezért is elgondolkodtató, hogy ezzel szemben a biológiában és gyógyításban az egyénre szabott kezelés lehetőségét hozza el.
3. A technológia az emberi agyak hálózattá kapcsolásában érdekelt, ennek első próbálkozásai

már megvalósultak. A nagy áttörés az emberi agyak és a számítógép összekapcsolása lesz, ami minden jel szerint 2050-re megvalósul. Ez esetben a mozgókép csupán egy esete lesz az álom- és mentális képeknek, és valószínűleg nem lesz értelme azokat külső anyagi hordozókon megvalósítani, hiszen közvetlenül transzformálhatók lesznek az emberi agy és a gép között. Minden információ, adat. E tétel, amely egyszersmind tény, teljes mértékben felszámolja a mozgóképet, ahogy mi ismerjük.

4. Végül, de nem utolsósorban, ami a közoktatást illeti, meglehet, hogy Sugata Mitrának ^[2] van igaza (lásd többek között TED előadását), aki 15 éve vizsgálja a legszegényebb gyerekek taníthatóságát, s arra jutott, hogy a klasszikus, hagyományos oktatás zsákutca, a gyerekek csoportban pontosan úgy tanulnak, ahogyan a hálózatok. Önmagukat irányítják, és a 70-es évektől a nyelvészetben jelentkező konnekcionizmus értelmében az ingerszegénységhez (poverty of stimulus, Chomsky) viszonyítva képesek egyedi, specifikus dolgokat megtanulni. A legújabb digitális robotok konnekcionista hálózati modellen alapulnak, amely radikálisan eltér az algoritmizált, input-output alapú számítógéptől.

Jegyzetek

1. Francis Fukuyama: *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux, 2018.
2. https://www.ted.com/talks/sugata_mitra_build_a_school_in_the_cloud?language=hu

Irodalomjegyzék

- Fukuyama, Francis: *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux, 2018.

© Apertúra, 2018. Ősz | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2018/osz/tarnay-a-filmtudomany-interdiszciplinaris-jovojerol/>

<https://doi.org/10.31176/apertura.2018.14.1.4>

Apertura.hu

Image not found or type unknown